

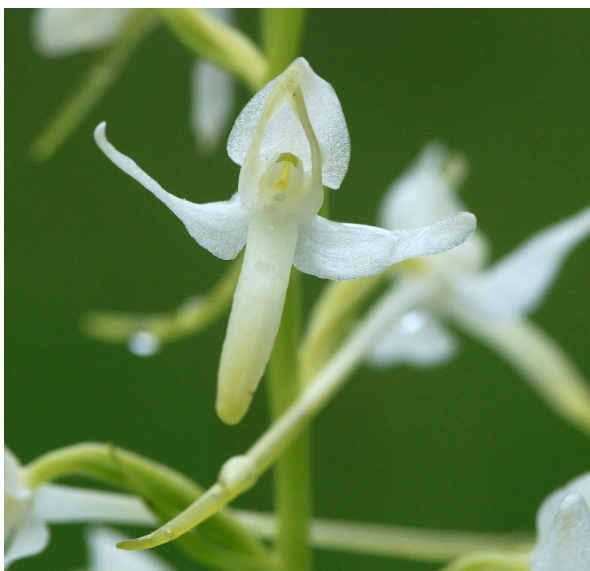
Meie valla orhideed. Kolmas lugu.

Käokeeled.

Kägu on oma kummalise eluviisi ja salapärase olemusega andnud rahvale kõneainet juba ammustest aegadest peale. Küllap just see ongi olnud põhjuseks, miks tema järgi on nime saanud mitmed taimeliigid, nende hulgas ka mõned orhideed – salapärased ja kaunid olendid lilleriigist.

Seekord võtame ette tutvumisretke kahe liigi juurde korraga. Kõrvutades on parem märgata tunnuseid, mis aitavad sarnaseid liike looduses teineteisest eristada.

Käokeelega perekonda esindavad Eestis **kahelehine käokeel** (*Platanthera bifolia*) ja **rohekas käokeel** (*Platanthera chlorantha*). Esimest, tõi küll, **tuntakse** rohkem **ööviuli** nime all. Viuliga sel taimel siiski midagi pistmist pole. Arvatavasti on see nimi pooliku tõlke tagajärg saksakeelsest nimest *Nachtvirole*, mis tähendab öökannikest. Kannikesega on ööviulil vähe sarnast, kuid kauni nime järgi on see orhidee rahva hulgas ehk tuntumgi kui kuldking. Ka Eesti Orhideekaitse Klubi ajakiri kannab nime „Ööviul“. Tuntusel on teinegi põhjus – õite hurmav lõhn. Saksakeelne liiginimi, mis sõna-sõnalt tõlgituna on valge mets-hüatsint (*Weißer Waldhyazinthe*), annab sellest taimest üsna tõetruu ettekujutuse. Kahelehise käokeelega õisik meenutab tõepoolest valget hüatsinti ning on meeldiva ja tugeva lõhnaga. Kui ööviulid võivad suveõöl oma lõhnaga täita kogu metsaaluse, siis roheka käokeelega lõhna tajumiseks peab kummarduma taime juurde ja pistma nina ta hõredasse õisikusse... jah, siis veendute, et päris lõhnutud pole needki õied. Nii oleme jõudnud esimese määramistunnuseni – lõhn.

▲ ↑ Kahelehine käokeel

Käokeelega õitsemise kõrgaeg on juuni lõpust juuli keskpaigani, kuid nagu ikka sõltub see teatud määral nii kasvukohast kui ilmast. Esimesi avanenud õisi olen mõlemal liigil näinud ka paar päeva enne võidupüha. Minu arvates kõige kindlam määramistunnus ilmnebki õite lähemal vaatlemisel. Õie keskosas kahe välimise õiekattelehe vahel asuvad kaks tolmukalaadset organit, kumbki kannab ühte õietolmupakikest ehk polliiniumi. Kui need asetsevad lähestikku ja rööpselt nagu jutumärgid, siis on tegemist kahelehise käokeelega.

▲ Rohekas käokeel →

Mõlemad käokeeled kuuluvad kaitsealuste liikide III kategooriasse. Looduslikult ohustavad neid nagu paljusid teisi mugulaga käpalisi metssead. Viimastel kümnenditel on nende liikide arvukus vähenenud kasvukohtade hävimise tõttu. Paks kulukiht ja tihe kadastik saavad saatuslikuks ka kõige visamatele.

Roheka käokeele polliiniumid on teineteise poole kaldu ja nende vahele mahuks vabalt vähemalt üks samasugune veel. Käokeeled on putuktolmlejad ja nende õied sisaldavad nektarit, mis asub õiest tahapoole sirutuvas pikas (kuni 3,5 cm) kannuses. Sellisest kohast on võimelised nektarit ammutama vaid pika imilondiga hämarikuliblikad. Nende järgi on käokeele perekond saanud oma nime inglise keeles – Butterfly-orchid (liblikaorhidee). Polliiniumid kleepuvad toituva liblika silmadele (kahelehise käokeele puhul imilondi alusele) ja järgmise õie juures satuvad otse emakasuudmele. Mõne aja pärast on siin kupar tuhandete pisikeste seemnetega. Magusast suutäiest annavad liblikatele aimu hämaruses erilise rakuehituse tõttu kutsuvalt hõõguvad õied... ja muidugi nende lõhn.

Käokeelte võrdlemisi suured läikivad elliptilised või äraspidi munajad lehed asuvad taime alusel maapinna ligi. Enamasti on neid kaks. Ka lehtede järgi on käokeeli võimalik teineteisest eristada, kuid see on siiski märksa keerulisem. Roheka käokeele lehed on ümaramad ning varre suunas ahenemine on järsem ning lühem. Püstise tuntavate kantide või soontega varre ülaosas õisikust allpool on mõlemal liigil tavaliselt veel 1-3 väikest, vahel üsna märkamatu kõrglehte. Taimede kõrgus jääb tavaliselt vahemikku 20-60 cm, õisi on enamasti 10-20 (võimsamatel isenditel ka 30 ringis).

Suurimat ohtu kujutab käokeeelte jaoks aga taas inimene, kel himu kõik ilus, mis metsas ja niidul kasvab, koju vaasi tassida.

Käokeeled kasvavad loopealsetel, mitmesugustel niitudel, hõredamates kadastikes, loometsades. Valgustingimuste suhtes pole nad eriti tundlikud, taludes hästi nii varjukaid kui avatud kasvukohti. Kahelehine käokeel on levinud üle Eesti, kuigi ida- ja kagupoole liikudes muutub harvemaks. Teda võib leida ka happelise mullaga palumetsast ning üsna märjast paigast sooservas. Rohekas käokeel eelistab eelmisega võrreldes kuivemaid kasvukohti ning on lubjalembesem. Seetõttu on ta sagedam Lääne- Eestis, kuid liigi määramiseks tasub uurida käokeelt ka Viru- või Tartumaal, sest nii võite avastada mõne täiesti uue leiukoha. Määramist aga on hea harjutada Kõrgessaare orhideepeenras, kus mõlemad liigid ilusasti esindatud.

Arto-Randel Servet

Kõrgessaare valla elanik, Eesti Orhideekaitse Klubi liige